KS. WOJCIECH GÓRALSKI

Studia Warmińskie
XXVII (1990)

STAN BADAŃ NAD ŚREDNIOWIECZNYM POLSKIM USTAWODAWSTWEM SYNODALNYM

Treść: Wstęp. 1. Synody legatów papieskich. 2. Synody prowincjalne. 3. Synody diecezjalne. Zakończenie. *Sommario.*

WSTĘP

Dziedzina historii prawa kanonicznego, stanowiąca integralną część historii prawa, posiada dość rozległy obszar badawczy. Zdaniem wybitnego historyka prawa kanonicznego W. M. Plöchla, winna ona zajmować się koncepcją prawa, jego powstawaniem (źródła materialne prawa zwane wewnętrznymi), strukturą, formą i jego instytucjami (historia instytucji), źródłami poznania prawa (źródła formalne zwane zewnętrznymi) oraz rozwojem historycznym tegoż prawa[1]. Z uwagi na taki właśnie zakres przedmiotowy owej dyscypliny wyróżnia się tradycyjnie w jej obrębie historię prawa kanonicznego tzw. zewnętrzną (historia źródeł i nauki prawa kanonicznego) oraz historię prawa kanonicznego tzw. wewnętrzną (historia instytucji)[2]. Jedna i druga obejmuje swoim zasięgiem m. in. dzieje prawa kanonicznego w poszczególnych regionach kościelnych, a więc prawa partykularnego.

W ramach historii zewnętrznej prawa kanonicznego polskiego praca badawcza skupia się na historii źródeł oraz nauki owego prawa. Ponieważ zaś źródła prawa kanonicznego są wielorakie (kroniki, roczniki, kodeksy dyplomatyczne, zapiski, statuty synodalne, statuty kapituł, akta archiwów kościelnych, zbiory dokumentów kościelnych, statuty bractw i stowarzyszeń kościelnych, reguły zakonów, księgi sądowe, zbiory prawa świeckiego), przeto i ten obszar badawczy stwarza szerokie możliwości uprawiania historii rodzimego prawa kanonicznego.

Wśród źródeł prawa kanonicznego w Polsce szczególne miejsce należy przyznać statutom synodów — legiackich, prowincjalnych, diecezjalnych — zwłaszcza w epoce średniowiecza, kiedy to ustalił się główny zrąb tegoż prawa partykularnego. To właśnie statuty synodalne stanowią podstawowy nurt kościelnego ustawodawstwa partykularnego, wywierający niemały wpływ na kształtowanie się stosunków prawnych, a tym samym na bieg życia kościelnego w Polsce. Wydaje się, iż ukazanie sytuacji źródłowej i badawczej panującej

---

[1] W. M. Plöchl, Storia del diritto canonico, t. 1, Milano 1963, s. 9.
[2] Tamże.

w tej właśnie dziedzinie może stanowić pożyteczny przyczynek do badań nad źródłami i dziejami średniowiecznego prawa kanonicznego w Polsce.

Punktem wyjścia w niniejszym opracowaniu jest przełom XII i XIII w., kiedy to pojawiło się ustawodawstwo partykularne w postaci statutów synodalnych, a to w związku z reformą przeprowadzoną według modelu gregoriańskiego. Do tego czasu Kościół w Polsce, zarówno w ustalaniu swej organizacji, jak i w rozwijaniu działalności kierował się praktykami i zwyczajami lokalnymi opartymi w znacznej mierze na normach prawnych wziętych z zagranicy oraz na potrzebach lokalnych. Jako cezurę końcową przyjęto rok wydania drukiem kodyfikacji Jana Łaskiego (1527).

I. SYNODY LEGATÓW PAPIESKICH

Od końcowych dziesiątków lat XII stulecia wzmogła się w Polsce działalność legatów papieskich. Do początków XIV w. wydawali oni ustawy partykularne dla Polski posiadające rangę prawa papieskiego, wydawanego bowiem w imieniu papieża[3].

Statuty, ktore regulowały całokształt aktualnych potrzeb życia kościelnego w Polsce wydał na synodzie we Wrocławiu w 1248 r. legat Jakub Pantaleon z Leodium. Statuty te doczekały się kilku edycji. A. Z. Helcel, w oparciu o notarialną kopię abpa Jarosława Bogorii Skotnickiego znajdującą się w Bibliotece Kapitulnej we Wrocławiu opublikował w 1856 r. 26 rozdziałów statutów[4]. W tym samym roku R. Hube ogłosił 31 rozdziałów, posługując się XIV wiecznym kodeksem Stronczyńskiego, należącym do Biblioteki Baworowskich we Lwowie[5]. Ponadto Kodeks dyplomatyczny wielkopolski (t. 1) wydany przez Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk w 1877 r. przytacza 26 rozdziałów statutów[6], podobnie jak opublikowana przez M. de Montbacha w 1855 r. edycja statutów synodalnych wrocławskich[7].

Na temat synodu, o ktorym mowa, szereg danych ustalił w 1917 r. W. Abraham[8]. W 1934 r. opublikował swoją pracę M. Wyszyński poświęcając ją

---

[3] W. Wójcik, Kościelne ustawodawstwo partykularne w Polsce przedrozbiorowej na tle powszechnego prawodawstwa kościelnego, [w:] Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce, t. 1, Warszawa 1969, s. 446.

[4] A. Z. Helcel, Zbiór statutów synodalnych polskich powszechnych w prowincji gnieźnieńskiej, [w:] Starodawne prawa polskiego pomniki, t. 1, Kraków 1856, s. 343-357.

[5] R. Hube, Antiquissimae constitutiones synodales provinciae Gneznensis, maxima ex parte nunc primum a codicibus manu scriptis typis mandatae, Petropoli 1856, s. 14-49.

[6] Kodeks dyplomatyczny wielkopolski (wyd. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk) t. 1, Poznań 1877, s. 230-240.

[7] M. de Montbach, Statuta synodalia dioecesana Sanctae Ecclesiae Vratiolaviensis (1279--1653), Vratislaviae 1855, s. 298-315.

[8] W. Abraham, Studia krytyczne do dziejów średniowiecznych synodów prowincjonalnych Kościoła polskiego, Kraków 1917, s. 18-26.

jednemu ze statutów[9]. W. Góralski zaś przedstawił w 1984 r. opracowanie szczegółowe zawierające całokształt zagadnień związanych ze statutami synodu Jakuba[10].

Statuty synodu wrocławskiego z 1267 r. odbytego przez legata Gwidona zostały wydane w wymienionych wyżej czterech edycjach: A. Z. Helcla[11], R. Hube[12], Kodeks dyplomatyczny wielkopolski[13] oraz M. de Montbacha[14]. Obszerne studium na temat tego synodu wyszło w 1863 r. spod pióra H. Markgrafa[15], w 1960 r. swoją pracę na tenże temat opublikował T. Silnicki[16].

Największy wpływ na kształtowanie się prawa partykularnego w Polsce wywarły statuty legata Filipa z Fermo, ogłoszone na synodzie w Budzie w 1279 r. Szeroko nawiązali do tych statutów abp Świnka i bp Nanker w XIV w., oraz abp Trąba w XV w. Statuty Filipa wydali: A. Z. Helcel[17], R. Hube[18] oraz Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Kodeksie dyplomatycznym wielkopolskim[19].

Synod legata Gentilisa odbyty w Bratysławie w 1309 r. doczekał się wydania w 1897 r. przez W. Abrahama[20].

Mówiąc o synodach legackich należy dodać, iż ogólnych informacji na ich temat dostarcza studium T. Gromnickiego, opublikowane w 1885 r.,[21] praca P. Kałwy z 1939 r.[22], W. Wójcika z 1969 r.[23]. Poza tym na temat działalności

---

[9] M. Wyszyński, De antiquissimo in Polonia statuto synoddali: De sancto viatico a fidelibus processionaliter subsequendo 1248, *Collectanea Theologica* 15 (1934) s. 231-235; Zob. także tenże, Najstarsze postanowienie synod polski w sprawie N. Sakramentu, *Gazeta Kościelna* 41 (1934) s. 142-144.

[10] W. Góralski,Statuty synodalne legata Jakuba z Leodium, *Prawo Kanoniczne* 27 (1984) nr 3-4, s. 150-171.

[11] A. Z. Helcel, Zbiór statutów synodalnych, jw., s. 360-363.

[12] R. Hube, Antiquissimae constitutiones, jw., s. 56-71.

[13] Kodeks dyplomatyczny wielkopolski, jw., t. 1, s. 370-375.

[14] M. de Montbach, Statuta synodalia, jw., s. 312-315.

[15] H. Markgraf, Uber die Legation des Guido tit. s. Laurenti in Lucine presbyter cardinalis 1264-1267, *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens* 5 (1863) s. 65-106.

[16] T. Silnicki, Kardynał legat Guido, jego synod wrocławski w r. 1267 i statuty tego synodu, w: Z dziejów Kościoła w Polsce. Studia i szkice historyczne, Warszawa 1960, s. 321-379; Zob. także tenże, Legacja kardynała Guidona, jego synod wrocławski z roku 1267 i statuty tego synodu, *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* 4 (1930) s. 17-20.

[17] A. Z. Helcel, Zbiór statutów synodalnych, jw., s. 364-382.

[18] R. Hube, Antiquissimae constitutiones, jw. s. 72-164.

[19] Kodeks dyplomatyczny wielkopolski, jw., t. 1, s. 624-687.

[20] W. Abraham, Statuta legata Gentilisa wydane dla Polski na synodzie w Preszburgu 10 listopada r. 1309, w: Archiwum Komisji Prawniczej, t. 5, Kraków 1897, s. 1-36; Zob. także Presburg, Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego, t. 21, Warszawa 1896, s. 275-276.

[21] T. Gromnicki, Synody prowincjonalne oraz czynności niektórych funkcjonariuszów apostolskich w Polsce do r. 1457, Kraków 1885.

[22] P. Kałwa, Rys historyczny prowincjonalnego ustawodawstwa synodalnego w Polsce przedrozbiorowej, w: Księga pamiątkowa ku czci Jego Ekscelencji X. Biskupa Mariana Leona Fulmana, cz. 1. Wydziały kościelne, Lublin 1939, s. 127-132.

[23] W. Wójcik, Kościelne ustawodawstwo partykularne, jw., s. 446-448.

legatów w Polsce prace opublikowali: P. Dawid[24], M. Gębarowicz[25], T. Silnicki[26], P. W. Fabisz[27], B. Kumor[28].

2. SYNODY PROWINCJALNE

Prawo partykularne Kościoła w Polsce kształtowało się przede wszystkim drogą synodów prowincjalnych. W zgromadzeniach tych brali udział z głosem decydującym biskupi i administratorzy diecezji wchodzący w skład metropolii gnieźnieńskiej, a od XV w. także i lwowskiej, oraz biskupi diecezji polskich wyjęci z organizacji metropolitalnej. Przedstawiciele kapituł i opaci natomiast uczestniczyli w synodach jedynie z głosem doradczym[29].

Początki synodów prowincjalnych w Polsce związane są z pracami zjazdów państwowych, kiedy to pod przewodnictwem monarchy obradowali wspólnie dostojnicy świeccy i duchowni nad sprawami państwowymi i kościelnymi. Podczas rozbicia dzielnicowego biskupi wystąpili w 1180 r. na zjeździe łęczyckim jako samodzielna grupa, postulując zniesienie *ius spolii* i praktyk uciążliwych dla ludności wsi kościelnych. Następnie metropolita Henryk Kietlicz (1199-1219) zachowując pierwotną formę zjazdów państwowych, wielokrotnie zwoływał też synody biskupów niezależnie od władzy książęcej. Jednym z pierwszych tego rodzaju zgromadzeń był synod zwołany ok. 1206 r. w związku ze sporem kościelno-politycznym[30].

Wśród prac nawiązujących do genezy i początków synodów prowincjalnych, a szczególnie do zjazdu łęczyckiego, należy wymienić studia: J. K. Mętlewicza z lat 1852-1856[31], W. Abrahama z 1889 r.[32], S. Zachorowskiego

---

[24] O. David, Gilon de Toucy, cardinal évêque de Tusculum et sa légation en Pologne, w: Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby t. 2, Kraków 1938, s. 117-138; Tenże, Un disciple d'Yves de Chartres en Pologne — Galon de Paris et le droit canonique, w: La Pologne au 7-e Congres International de Sciences Historiques, t. 1, Varsovie 1933, s. 99-113.

[25] M. Gębarowicz, Walo, biskup Beauvais i Paryża i jego legacya w Polsce, *Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie* 3 (1923) s. 68-71.

[26] T. Silnicki, Kardynał legat Hugo St. Cher a Polska, *Roczniki Historyczne* 9 (1933) s. 157-176; Tenże, Legat Hugo, *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* 7 (1933) s. 16-18.

[27] P. W. Fabisz, Wiadomość o legatach i nuncjuszach apostolskich w dawnej Polsce (1073-1863), Ostrów 1864.

[28] B. Kumor, Legaci papiescy i synody, w: Historia Kościoła w Polsce (red. B. Kumor, Z. Obertyński), t. 1, cz. 1, Poznań-Warszawa 1974, s. 149-151.

[29] W. Wójcik, Kościelne ustawodawstwo partykularne, jw., s. 448-449; A. Petrani, Kanonistyka, w: Dzieje teologii katolickiej w Polsce, t. 1, Średniowiecze, Lublin 1974, s. 383.

[30] W. Wójcik, Kościelne ustawodawstwo partykularne, jw., s. 449, A. Petrani, Kanonistyka, jw., s. 384.

[31] J. K. Mętlewicz, O synodach łęczyckich, *Pamiętnik Religijno-Moralny* 22 (1852) s. 249-266; 24 (1853) s. 333-341; 29 (1855) s. 489-507; 31 (1856) s. 385-403; Tenże, O synodzie łęczyckim (uważanym za najdawniejszy) wiadomość historyczna do dziejów Kościoła) *Pamiętnik Religijno-Moralny* 16 (1849) s. 393-415.

[32] W. Abraham, Zjazd łęczycki w r. 1180, *Kwartalnik historyczny* 3 (1889) s. 385-405.

z 1917 r.[33], A. Vetulaniego z lat 1931-1932[34], J. Adamusa z 1936 r.[35] oraz F. Bujaka z 1938 r.[36].

Bardzo bogata działalność synodalna arcybiskupa Henryka Kietlicza, wyrażająca się w odbyciu piętnastu mniej lub bardziej udokumentowanych synodów prowincjalnych, stała się przedmiotem żmudnych dociekań źródłowych A. Vetulaniego. W ich rezultacie wybitnemu badaczowi udało się przede wszystkim odnaleźć w Bibliotece Seminarium Duchownego w Płocku rękopis statutów synodu odbytego w 1217 r. w Kamieniu[37]. Rękopis ten został następnie przez Vetulaniego wydany w 1938 r. wraz z cennymi uwagami na temat innych synodów Kietlicza, uzupełnionymi przez Z. Kozłowską-Budkową[38]. Na temat synodu w Kamieniu należy przypomnieć studium B. Ulanowskiego z 1915 r.[39]. Wiele doniosłych uwag na temat synodów Kietlicza przytoczył w 1926 r. J. Umiński[40]. W oparciu o dociekania hipotetyczne, obszerną i systematyczną pracę na temat poszczególnych synodów Kietlicza zaprezentował w 1969 r. M. Fąka[41]. Hipotezy, na których oparł się autor posiadają znaczny stopień prawdopodobieństwa. Autor zwrócił uwagę na realizację Kietliczowego dzieła reformy kościelnej poprzez synody, doszedł także do przekonania, że zgromadzenia te miały przede wszystkim charakter zjazdów politycznych[42].

Arcybiskup Pełka (1232-1258) odbył najpierw synod w Sieradzu w 1233 r., został on wydany przez A. Z. Helcla[43], R. Hube[44] oraz w Kodeksie dyplomatycznym wielkopolskim[45]. Dokładnej treści statutów synodu odprawionego w Łęczy-

---

[33] S. Zachorowski, Studia z historii prawa kościelnego i polskiego, (część I) Kraków 1917.

[34] A. Vetulani, Studya nad tekstami i znaczeniem postanowień łęczyckich, *Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie* 11 (1931) s. 79-83; Tenże, Studya nad tekstami i znaczeniem statutu łęczyckiego z r. 1180, Lwów 1932.

[35] J. Adamus, O mniemanej łęczyckiej ustawie sukcesyjnej roku 1180, *Collectanea Theologica* 17 (1936) s. 183-206.

[36] F. Bujak, O wiecach w Polsce do końca wieku XIII ze szczególnym uwzględnieniem Wielkopolski, w: Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby t. 1, Kraków 1938, s. 45-80.

[37] I. Subera, Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich, Warszawa 1971, s. 41-43.

[38] A. Vetulani, Statuty synodalne Henryka Kietlicza. Uwagami uzupełniła Z. Kozłowska-Budkowa, Kraków 1938; Zob. także tenże, Nieznane przepisy synodu w Kamieniu i nieznane synody prowincjonalne z w. XIII, *Bulletin intern. de l'Academie* 1-2 (1937) s. 73-76; Tenże, Nieznane przepisy synodu w Kamieniu i nieznane polskie synody prowincjonalne z w. XIII, *Sprawozdanie z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności* (1937) s. 132-133.

[39] B. Ulanowski, Synod prowincjonalny w Kamieniu, Kraków 1915.

[40] J. Umiński, Henryk arcybiskup gnieźnieński, zwany Kietliczem, Lublin 1926.

[41] M. Fąka, Synody arcybiskupa Henryka Kietlicza (1199-1219), *Prawo Kanoniczne* 12 (1969) nr 3-4, s. 95-127.

[42] Tamże, s. 125.

[43] A. Z. Helcel, Zbiór statutów synodalnych, jw., s. 343-346.

[44] R. Hube, Antiquissimae constitutiones, jw., s. 1-8; Tenże, O dawnych statutach synodalnych polskich dotąd niewydanych, w: Biblioteka Warszawska 1851, t. 1, s. 101-107.

[45] Kodeks dyplomatyczny wielkopolski, jw., t. 1, s. 131-133.

cy około r. 1244 nie posiadamy. Statuty natomiast synodu łęczyckiego z 1257 r. doczekały się wydania przez R. Hube w 1856 r.[46]. Ich fragment opublikował w 1963 r. J. Sawicki[47]. Nad drugim statutem dziesięcinnym arcybiskupa Pełki badania przeprowadził w 1931 r. M. Wyszyński, stawiając hipotezę, iż statut ten ogłoszono na synodzie odbytym najprawdopodobniej w latach 1248--1257[48].

Spośród pięciu synodow arcybiskupa Janusza (1259-1271) zachowały się uchwały jedynie synodu sieradzkiego z 1262 r., wydane następnie przez R. Hube[49], A. Z. Helcla[50] oraz *Kodeks dyplomatyczny wielkopolski*[51]. Nieznanym synodem Janusza z 1258 r. zajął się w swojej publikacji w 1933 r. J. Nowacki[52].

Doniosłą rolę w kształtowaniu kościelnego prawa polskiego odegrały synody arcybiskupa Jakuba Świnki (1283-1314). Statuty pierwszego synodu Świnki, odbytego w 1285 r. w Łęczycy, najobszerniejsze i najlepiej opracowane pod względem rzeczowym spośród wszystkich pozostałych, wydali kolejno: R. Hube[53], A. Z. Helcel[54] oraz Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk w *Kodeksie dyplomatycznym wielkopolskim*[55]. Synod łęczycki z 1287 wydali: R. Hube[56] i A. Z. Helcel[57]. Edycję uchwał synodu gnieźnieńskiego z 1290 r. przygotowali: R. Hube[58] i Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk[59]. Dokument wzmiankujący o synodzie z 1298 r. wydali również R. Hube[60] i wymienione Towarzystwo Przyjaciół Nauk[61].

W piśmiennictwie na temat synodów arcybiskupa Świnki należy odnotować studium B. Gładysza na temat jednej z uchwał synodu z 1285 r., opu-

---

[46] R. Hube, Antiquissimae constitutiones, jw., s. 8-10.

[47] J. Sawicki, Synody diecezji wrocławskiej i ich statuty, w: Concilia Poloniae, Źródła i studia krytyczne, t. 10, Wrocław 1963, s. 328-329.

[48] M. Wyszyński, W sprawie drugiego statutu dziesięcinnego arcybiskupa Pełki, w: Księga pamiątkowa ku czci W. Abrahama, t. 2, Lwów 1931, s. 187-197.

[49] R. Hube, Antiquissimae constitutiones, jw., s. 50-55; Tenże, O dawnych statutach synodalnych polskich, jw., s. 108-111.

[50] A. Z. Helcel, Zbiór statutów synodalnych, jw., s. 358-359.

[51] Kodeks dyplomatyczny wielkopolski, jw., t. 1, s. 354-355.

[52] J. Nowacki, Arcybiskup gnieźnieński Janusz i nieznany synod prowincjonalny roku 1258, *Sprawozdanie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* 7 (1933) s. 18-22; Zob. tenże, Arcybiskup gnieźnieński i nieznany synod prowincjonalny roku 1258, *Collectanea Theologica* 14 (1933) s. 92-172.

[53] R. Hube, Antiquissimae constitutiones, jw., s. 165-178.

[54] A. Z. Helcel, Zbiór statutów synodalnych, jw., s. 382-387.

[55] Kodeks dyplomatyczny wielkopolski, jw., t. 1, s. 510-515.

[56] R. Hube, Antiquissimae constitutiones, jw., s. 10-13.

[57] A. Z. Helcel, Zbiór statutów synodalnych, jw., s. 357-358.

[58] R. Hube, Antiquissimae constitutiones, jw., s. 178-180.

[59] Kodeks dyplomatyczny wielkopolski, jw., t. 1, s. 551.

[60] R. Hube, Antiquissimae constitutiones, jw., s. 181.

[61] Kodeks dyplomatyczny wielkopolski, jw., t. 2, s. 803.

blikowane w 1934 r.[62], następnie pracę T. Silnickiego i K. Gołąba z 1956 r.[63], a także opracowanie J. Korytkowskiego z 1881 r.[64].

Pierwszy okres działalności ustawodawczej polskich synodów prowincjalnych zamyka synod arcybiskupa Janusza (1318-1341), odbyty w Uniejowie w 1326 r. Został on wydany przez R. Hube[65], A. Z. Helcla[66], Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk[67] oraz — we fragmencie — przez J. Sawickiego[68]. Cechą charakterystyczną statutów wydawanych przez synody tego okresu jest zamiar ustawodawcy zaradzenia potrzebom danej chwili, w związku z czym zrozumiały staje się fakt zaginięcia tak wielu statutów lub zachowania ich zaledwie w formie fragmentarycznej. Nowe bowiem, dostosowane do okoliczności czasu postanowienia synodalne, stawały się z biegiem czasu nieaktualne i szły w niepamięć, szczególnie gdy pojawiły się zbiory kodyfikujące prawo synodalne[69].

Do sporządzenia pierwszej urzędowej kolekcji polskiego kościelnego prawa partykularnego doszło na synodzie kaliskim w 1357 r. za arcybiskupa Jarosława Bogorii Skotnickiego (1342-1376). Synodyk Jarosława został sporządzony w ten sposób, że wybrano zachowujące jeszcze w tym okresie swoją aktualność statuty z poprzednich synodów prowincjalnych Pełki, Janusza, Świnki i Jarosława oraz te, które po niezbędnej modyfikacji czy przeróbce dały się łatwo dostowoać do nowych warunków zaistniałych w 1357 r. Statuty zaś, które uległy dezaktualizacji opuszczono[70]. Zbiór Bogorii Skotnickiego doczekał się wydania: R. Hube[71], A.Z. Helcla[72] oraz Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk[73]. Gdy chodzi o literaturę, istnieje praca anonimowego autora z 1846 r. na temat synodu kaliskiego z 1357 r.[74]. Poza tym Z. Kowalska-Urbankowa nawiązując w 1985 r. do działalności ustawodawczej arcybiskupa Skotnickiego porusza m. in. kwestie związane z kodyfikacją z 1357 r.[75].

---

[62] B. G ł a d y s z, Statut synodu łęczyckiego z r. 1285 o „historja 6. Adalberti" w nowszem naświetleniu, *Sprawozdanie Poznańskiego Towarzystwa Nauk* 8 (1934) s. 6-10.

[63] T. S i l n i c k i, K. G o ł ą b, Arcybiskup Jakub Świnka i jego epoka, Warszawa 1956.

[64] J. K o r y t k o w s k i, Jarosław Bogorya Skotnicki, Arcybiskup gnieźnieński, *Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznań* 11 (1881) s. 91-228.

[65] R. H u b e, Antiquissimae constitutiones, jw., s. 183-204.

[66] A. Z. H e l c e l, Zbiór statutów synodalnych, jw., s. 397-405.

[67] Kodeks dyplomatyczny wielkopolski, jw., t. 2, s. 390-398.

[68] J. S a w i c k i, Synody diecezji wrocławskiej, w: Concilia Poloniae, jw., t. 10, s. 345-350.

[69] Zob. I. S u b e r a, Synody prowincjonalne, jw., s. 73.

[70] A. P e t r a n i, Kanonistyka, s. 385.

[71] R. H u b e, Antiquissimae constitutiones, jw., s. 205-216.

[72] A. Z. H e l c e l, Zbiór statutów synodalnych, jw., s. 407-412.

[73] Synod prowincyonalny odprawiony w Kaliszu za czasów Kazimierza W. pod przewodnictwem Jarosława arcybiskupa gnieźnieńskiego w roku 1357, *Gazeta Kościelna* [Poznań] 4 (1846) s. 345-349 i 353-358.

[74] Kodeks dyplomatyczny wielkopolski, jw., t. 3, s. 59-65.

[75] Z. K o w a l s k a - U r b a n k o w a, Jarosław ze Skotnik Bogoria arcybiskup gnieźnieński, prawodawca i dyplomata (zm. 1376), *Nasza Przeszłość* 63 (1985) s. 53-96.

Uzupełnienie statutów synodalnych arcybiskupa Jarosława stanowi tzw. *arbitrale decretum* wydane przezeń w 1361 r. w Wieliczce, a załatwiające spór biskupa krakowskiego Bodzanty z królem Kazimierzem Wielkim w sprawie pobierania dziesięcin, klątw rzuconych na dłużników oraz kar za zabójstwo i znieważanie duchownych. Dokument ten został opublikowany w *Kodeksie dyplomatycznym katedry krakowskiej*[76].

Z synodu kaliskiego arcybiskupa Mikołaja Kurowskiego (1402-1411) odbytego w 1406 r. zachowały się tylko cztery artykuły, które zostały wydane przez R. Hube[77] i A. Z. Helcla[78]. Na temat tego synodu istnieje opracowanie H. Likowskiego z 1925 r.[79].

Owocem synodu wieluńsko-kaliskiego z 1420 r. arcybiskupa Mikołaja Trąby (1412-1422) był nowy urzędowy, i zarazem ekskluzywny, zbiór prawa kościelnego w Polsce. Był to doniosły akt w rozwoju kodyfikacji tego prawa. Dotychczasowe ustawodawstwo partykularne, zawarte m. in. w statutach synodów legatów papieskich, zostało zreformowane i ułożone w organicznie związaną całość według systematyki Grzegorza IX. Kodyfikacja Trąby zamyka przy tym okres średniowiecznego rozwoju partykularnego prawa kościelnego w Polsce[80]. Zbiór został zamieszczony w edycji synodów wrocławskich z 1512 r., autorstwa H. Höltzela[81]. Wydanie zbioru nauka zawdzięcza następnie U. Heyzmannowi (1875)[82], W. Abrahamowi (1888)[83], a następnie trzem badaczom: B. Ulanowskiemu, J. Fijałkowi i A. Vetulaniemu, którzy — sukcesywnie — przygotowali edycję krytyczną w latach 1915-1951[84].

Gdy chodzi o piśmiennictwo dotyczące zbioru Trąby, to do odnotowania pozostają prace: J. Korytkowskiego z 1885 r.[85], K. Głombinowskiego z 1950 r.[86] oraz T. Silnickiego z 1954 r.[87]

---

[76] Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej, (wyd. F. Piekosiński) n. 1-2, w: Monumenta medii aevi historica, t. 1, Kraków 1874, s. 285-286.

[77] R. Hube, Antiquissimae constitutiones, jw., s. 415.

[78] A. Z. Helcel, Zbiór statutów synodalnych, jw., s. 415

[79] H. Likowski, Synod prowincjonalny kaliski z r. 1406, *Przegląd Teologiczny* 6 (1925) s. 377-390.

[80] A. Petrani, Kanonistyka, jw., s. 386.

[81] Statuta sinodalia et provincialia. Cum privilegio [...] omni cum diligentia impressa: finitaque Nuremberge oppido Imperiali. Per Hieronymum Höltzel [...] Anno dni 1512, vicesima secunda die Mensis May.

[82] U. Heyzmann, Statuta toti provinciae Gnesnensi volentia condita preside Nicolao II Trąba, archiepiscopo Gnesnensi in synodo provinciali Vieluno-Calissiensi a. 1420, w: Starodawne prawa polskiego pomniki, t. 4, Kraków 1875, s. 175-261.

[83] W. Abraham, Statuta synodu prowincjonalnego w Kaliszu z r. 1420, Kraków 1888 (odbitka z: *Rozprawy Wydziału Hist.-Filoz. Akad. Umiej.* 22 (1888) s. 75-181.

[84] Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z r. 1420 (wydał B. Ulanowski, J. Fijałek, A. Vetulani), Kraków 1915-1920-1951.

[85] J. Korytkowski, Mikołaj Trąba pierwszy prymas Polski, *Przegląd Powszechny* 5 (1885) s. 185-201, 385-404; 6 (1885) s. 39-63, 186-199.

[86] K. Głombinowski, Nieznany rękopis statutów Mikołaja Trąby w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu, *Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego* 5 (1950) s. 101-102; Tenże, Nieznany śląski rękopis statutów Mikołaja Trąby, *Sobótka* 5 (1950) s. 163-171.

[87] T. Silnicki, Arcybiskup Mikołaj Trąba, Warszawa 1954.

Po ogłoszeniu kodyfikacji Mikołaja Trąby, synody zwoływane przez jego następców nie wydawały obszerniejszych statutów, zwracają uwagę na realizację statutów wieluńsko-kaliskich. Wiele z uchwał tych synodów zachowało się jedynie w formie fragmentarycznej, co można powiedzieć m. in. o synodach arcybiskupa Wojciecha Jastrzębca (1423-1436)[88]. Cenne opracowanie o tych synodach wyszło w 1932 r. spod pióra W. Kłapkowskiego[89].

O synodach arcybiskupa Wincentego Kota (1436—1448) pożytecznych informacji dostarcza praca W. Maina[90] z 1948 r. Gdy chodzi o synod piotrkowski arcybiskupa Zbigniewa Oleśnickiego (1481-1493) z 1485 r., to niektóre uchwały zostały zawarte w zbiorze Stanisława Karnkowskiego z 1579 r.[91].

Statuty synodu łęczyckiego odprawionego w 1503 r. przez arcybiskupa Fryderyka Jagiellończyka (1493-1503) zostały wydane w 1935 r. przez H. Rybusa[92].

Dość bogatą działalność synodalną rozwinął arcybiskup Jan Łaski (1510--1531). Statuty synodu piotrkowskiego z 1510 r. przechowały się częściowo w zbiorze Łaskiego wydanym w 1527 r.[93] oraz całkowicie we wrocławskim zbiorze ustaw synodalnych, wydanym przez H. Höltzela w 1512 r.[94]. Poza tym dysponujemy edycją statutów wydaną w 1895 r. przez B. Ulanowskiego[95]. Statuty synodu piotrkowskiego z 1511 r.[96] i łęczyckiego z 1512 r.[97] zostały wydane przez B. Ulanowskiego w wymienionym wyżej 1895 r. Poza tym statuty z 1511 r. znalazły się w rok później w wymienionym zbiorze wrocławskim[98].

Na synodzie łęczyckim w 1523 r. doszło do ogłoszenia tzw. zwodu Łaskiego tj. kolejnej kodyfikacji statutów prowincji gnieźnieńskiej, obejmującej niemal wyłącznie statuty wydane przez Jana Łaskiego, a pomijającej całą poprzednią pracę ustawodawczą zrealizowaną po opublikowaniu kodyfikacji Trąby. W redakcji tej kolekcji, do kodyfikacji z 1420 r. dodano uchwały dwóch synodów piotrkowskich (1510, 1511) i dwóch łęczyckich (1512, 1514), a także bulle

---

[88] I. S u b e r a, Synody prowincjonalne, jw., s. 89.

[89] W. K ł a p k o w s k i, Działalność bpa Wojciecha Jastrzębca, Warszawa 1932.

[90] W. H a i n, Wincenty Kot, prymas Polski, Poznań 1948.

[91] Constitutiones synodorum metropolitanae ecclesiae Gnesnensis provincialium [...] Studio et opera [...] Stanislai K a r n k o w s k i, [...], Cracoviae 1579.

[92] H. R y b u s, Królewicz kard. Fryderyk Jagiellończyk jako biskup krakowski i arcybiskup gnieźnieński, Warszawa 1935, s. 215-227.

[93] Statuta nova incytae provinciae Gnesnensis, Cracoviae 1527.

[94] Statuta synodalia et provincialia. Cum privilegio [...], jw.

[95] Uchwały synodu prowincjonalnego Piotrkowskiego z r. 1510 (wyd. B. U l a n o w s k i), w: Archiwum Komisji Prawniczej, t. I, Kraków 1895, s. 347-350.

[96] Uchwały synodu prowincjonalnego Piotrkowskiego z r. 1511 (wyd. B. U l a n o w s k i), w: Archiwum Komisji Prawniczej, t. I, jw., s. 350-354.

[97] Uchwały synodu prowincjonalnego Łęczyckiego z r. 1512 (wyd. B. U l a n o w s k i), w: Archiwum Komisji Prawniczej, t. I, jw., s. 363-365.

[98] Statuta synodalia et provincialia. Cum privilegio [...], jw.

papieskie, postanowienia soboru laterańskiego V (1512-1517) oraz dekrety królów polskich i cesarzy rzymskich w sprawach kościelnych. W gruncie rzeczy zbiór Łaskiego był więc obszerną nowelizacją zbioru Mikołaja Trąby[99]. Zbiór Łaskiego został wydany drukiem w 1527 r.[100].

Uchwały synodu Łaskiego, odbytego w Łęczycy w 1527 r. znalazły się w jego zbiorze, podobnie jak statuty jego synodu piotrkowskiego z 1530 r. Poza tym jedne i drugie ogłosił drukiem w 1532 r. arcybiskup Maciej Drzewicki (1531-1535)[101]. Wreszcie statuty obydwu synodów zostały wydane w 1895 r. przez B. Ulanowskiego[102].

Gdy chodzi o literaturę dotyczącą synodów Jana Łaskiego, to wypadnie wymienić: pracę J. Fijałka z 1930 r. poświęconą synodowi piotrkowskiemu z 1510 r.[103], szkic J. Łukowskiego z 1877 r. na temat wszystkich synodów wymienionego arcybiskupa[104] oraz studium S. Grada z 1979 r. o działalności kościelnej Łaskiego[105].

Przedstawiając sytuację źródłową i badawczą w dziedzinie synodów prowincjonalnych wypada następnie wspomnieć iż poza edycjami statutów synodalnych wyżej zasygnalizowanymi istnieje jeszcze kilka starodruków zawierających uchwały niektórych synodów prowincjonalnych[106]. Fragmenty

---

[99] W. W ó j c i k, Kościelne ustawodawstwo partykularne, jw., s. 450; A. P e t r a n i, Kanonistyka, jw., s. 386; I. S u b e r a, Synody prowincjonalne, jw., s. 103-104.

[100] Statuta nova inclytae provinciae Gnesnensis, jw.

[101] Constitutiones et articuli Synodi Lanciciensis A. D. 1527 celebratae. Item Synodi Piotrkov. A. D. 1530 die Lune ante festum sanctae Margarethe celebrate. Item Synodi Piotrkovien. A. D. 1532 celebrate. In Regia Urbe Cracovien. Florianus Unglerius impressit anno ob orbe redempto 1532, 5 die mensis Septembris.

[102] Uchwały synodu prowincyjonalnego Łęczyckiego z r. 1527 (wyd. B. U l a n o w s k i), w: Archiwum Komisji Prawniczej, t. 1, jw., s. 365-378; Uchwały synodu prowincyjonalnego Piotrkowskiego z r. 1530, tamże, s. 378-383.

[103] J. F i j a ł e k, Pierwszy synod prowincjonalny prymasa Jana Łaskiego w Piotrkowie w listopadzie 1510 i z początkiem r. 1511. Sprawy jego i statuty, w: Księga pamiątkowa ku czci W. Abrahama, t. 1, Lwów 1930, s. 203-229.

[104] J. Ł u k o w s k i, Drobny przyczynek do historii synodów prowincjonalnych odbytych za Jana Łaskiego, *Warta Poznańska* nr 132 z 7 I 1877 r.

[105] S. G r a d, Kościelna działalność arcybiskupa i prymasa Jana Łaskiego, w: Studia z historii Kościoła w Polsce, t. 5, Warszawa 1979, s. 181-322.

[106] Należy tu wymienić: Statuta provincialia toti provintie Gneznensi volentia auctoritate apostolica edita ut clare potet ex bullis summorum pontificum hic insertis [bmrw] [prawdopodobnie wydanie krakowskie z początku XVI w. jako przedruk wydania poprzedniego z ok. 1489 r.]; Statuta provincialia: toti provintie Gnesnen. volentia auctoritate apostolica edita [bmrw] [1518, prawdopodobnie Cracoviae]; Statuta provincie Gnesnen. antiqua revisa diligenter et emendata [bmrw] [Cracoviae 1527]; Statuta provintie Gnesnen. antiqua et nova revisa diligenter et emendata [bmrw] [Cracoviae 1528]; I. Drozdowicz, Index omnium quae in Synodis Provincialibus Ecclesiae Gnesnensis constituta sunt, cum bullis et brevibus Apostolicis, cum decretis et declarationibus Sacrarum Congregationum, cum edictis S. R. M. et aliis suo loco citatis in commodum Cleri, tam Saecularis quam Regularis R. Polon. et M.D.L. collectus et in signum subditi animi [...] D. Adamo Naruszewicz Episcopo Luceoriensi et Brestensi [...] oblatus 1791 [bmw] [Łuck].

wielu synodów prowincjonalnych zawiera ponadto zbiór prywatny K. Żórawskiego[107].

Należy także nadmienić, iż w literaturze przedmiotu, obok prac wyżej odnotowanych, poświęconych konkretnym synodom, istnieje szereg studiów poruszających problematykę synodów prowincjalnych ogólnie i przekrojowo. Najpierw więc wypada wspomnieć o opracowaniu M. Morawskiego z 1935 r.: *Synod prowincjonalny prowincji gnieźnieńskiej w dawnej Polsce*[108] oraz studium I. Subery z 1971 r.: *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich*[109], które w dziesięć lat później doczekało się drugiego wydania rozszerzonego o edycję tekstów ze zbioru Wężyka z 1761 r.[110] Obydwie prace dostarczają systematycznych informacji na temat strony organizacyjnej synodów prowincjalnych w Polsce oraz poszczególnych kodyfikacji prawa prowincjalnego. I. Subera referuje ponadto problematykę najważniejszych synodów prowincjalnych.

Zwięzły zarys dziejów ustawodawstwa synodów prowincjalnych, a zwłaszcza jego kodyfikacji zawiera praca P. Kałwy z 1939 r.[111], F. Bączkowicza z 1957 r.[112], J. Szymańskiego z 1966 r.[113], W. Wójcika z 1969 r.[114], A. Petraniego z 1974 r.[115], T. Pawluka z 1979 r.[116], E. Sztafrowskiego z 1985 r.[117].

Wypada wreszcie odnotować szereg opracowań odnoszących się do zagadnienia roli i znaczenia synodów prowincjalnych lub synodów w ogóle. Chodzi tu przede wszystkim o prace: S. Mystkowskiego[118], A. S. Astona[119], J. Jabczyńskiego[120], P. W. Fabisza[121], W. A. Maciejowskiego[122], M. Dziedu-

---

[107] Decretales Summorum Pontificium pro Regno Poloniae et constitutiones synodorum provincialium et dioecesanarum Regni Poloniae, (ed. Z. Chodyński, E. Likowski), t. 1-3, Posnaniae 1869-1883.

[108] M. Morawski, Synod prowincjonalny prowincji gnieźnieńskiej w dawnej Polsce, Włocławek 1935 (odbitka z *Ateneum Kapłańskiego).*

[109] I. Subera, Synody prowincjonalne, jw.

[110] Tenże, Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich. Wybór tekstów ze zbioru Jana Wężyka z r. 1761, Warszawa 1981.

[111] P. Kałwa, Rys historyczny, jw., s, 132-155.

[112] F. Bączkowicz, Prawo kanoniczne, t. 1, Opole 1957, s. 89-97.

[113] J. Szymański, Synody legackie i prowincjonalne, w: Kościół w Polsce (red. J. Kłoczowski), t. 1, Kraków 1966, s. 175-178.

[114] W. Wójcik, Kościelne ustawodawstwo partykularne, jw., s. 448-452.

[115] A. Petrani, Kanonistyka, jw., s. 384-389.

[116] T. Pawluk, Wprowadzenie do studiów kanonistycznych, Warszawa 1979, s. 169-172.

[117] E. Sztafrowski, Podręcznik prawa kanonicznego, t. 1, Warszawa 1385, s. 85-88; Zob. tenże, Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej, t. 1, Warszawa 1976, s. 70-73.

[118] S. Mystkowski, Rola synodów w dziejach Kościoła, *Przegląd Katolicki* 74 (1936) s. 578-580.

[119] A. S. Aston, Znaczenie synodów w Polsce, *Przegląd Katolicki* 74 (1936) s. 580-582.

[120] J. N. Jabczyński, Wiadomość o synodach prowincyalnych polskich i zbiorach ich statutów, *Rocznik Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Krakowskim połączonego* 19 (1849) s. 14-53.

[121] P. W. Fabisz, Wiadomość o synodach prowincyalnych gnieźnieńskich i o prawach kościoła polskiego, z dodatkiem spisu synodów dyecezjalnych polskich podana przez [...]. Oleśnica 1860; Toż. wyd. drugie pomnożone, Kępno 1861.

[122] W. A. Maciejowski, Historya Kościoła polskiego dziś opracowywana, i źródła jej ważne w ustawodawstwie synodalnym zawarte, *Pamiętnik Religijno-moralny* 8 (1861) s. 361-400.

szyckiego[123], S. Chodyńskiego[124], A. Kakowskiego[125], anonimowego autora Fr. K.[126], W. Abrahama[127], S. Zachorowskiego[128], T. Glemmy[129], M. Nowakowskiego[130], J. K. Mętlewicza[131], R. Hube[132], J. Korytkowskiego[133], S. Russockiego[134].

3. SYNODY DIECEZJALNE

Doniosłym źródłem prawa partykularnego w poszczególnych diecezjach były statuty synodalne ogłoszone przez biskupów przy udziale duchowieństwa na synodach diecezjalnych. Pierwsze ślady polskich synodów diecezjalnych pochodzą z drugiej połowy XIII w. O ich zwoływaniu wspomina statut legata Jakuba z Leodium z 1248 r. Jako pierwszy z synodów diecezjalnych znany jest synod wrocławski z 1256 r.[135]. W diecezji krakowskiej odbył się synod prawdopodobnie już za biskupa Pawła z Przemankowa (1266-1292). Biskup Nanker (1320-1326) wspomina bowiem we wstępie do statutów z 1320 r. o kon-

---

[123] M. Dzieduszycki, O synodach katolickich w dawnej Polsce, *Przegląd Lwowski* 19 (1880) s. 7-12, 83-89, 151-158, 294-299, 461-469, 534-537, 718-724; 20 (1880) s. 71-76, 119-127, 185-188, 216-223, 286-293, 393-398, 579-582; 21 (1881) s. 470-472, 517-522, 572-574, 645-649, 688-690; 22 (1881) s. 24-27.

[124] S. Chodyński, Synody Kościoła polskiego, w: Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego, t. 27, Warszawa 1903, s. 394-419.

[125] A. Kakowski, Synody Kościoła katolickiego w Polsce, w: Podręczna Encyklopedia Kościelna, t. 37-38, Warszawa 1913 s. 310-327.

[126] Ks. Fr. K., Krótki zbiór synodów odbytych w prowincji gnieźnieńskiej od 1027-1523, Warszawa 1896.

[127] W. Abraham, Ius canonicum particulare in Polonia tempore Decretalium Gregorii IX, w: Acta Congressus Iuridici Internationalis Romae 1934, Romae 1936, s. 407-414; Tenże, Stan ustawodawstwa Kościoła polskiego w chwili wybuchu reformacji, w: Pamiętnik zjazdu hist.-literackiego im. Reja 1906 r., Kraków 1910, s. 134-151; Tenże, Studya krytyczne do dziejów średniowiecznych synodów prowincyoalnych Kościoła polskiego, Kraków 1917; Tenże, Nieznane synody i nieznane statuty, *Collectanea Theologica* 15 (1934) s. 115-128.

[128] S. Zachorowski, Synody z lat 1423-1427, *Sprawozdanie z czynności i posiedzeń Akad. Umiej.* (1916) nr 4, s. 12-14.

[129] T. Glemma, Synody prowincjalne w Polsce przedrozbiorowej, ich wpływ na życie katolickie w kraju, w: Studia katolickie, t. 5. Posłannictwo katolicyzmu polskiego, Poznań 1939, s. 46-57.

[130] M. Nowakowski, Łęczyckie synody, w: Podręczna Encyklopedia Kościelna, t. 25-26, Warszawa 1911, s. 96-100.

[131] J. K. Mętlewicz, O synodach łęczyckich, *Pamiętnik Religijno-moralny* 22 (1852) s. 249-266; 24 (1853) s. 333-341; 29 (1855) s. 489-507; 31 (1856) s. 385-403.

[132] R. Hube, O dawnych statutach synodalnych polskich, jw., s. 91-101; Toż, Pisma Romualda Hubego, t. 2, Warszawa 1905, s. 22-31.

[133] J. Korytkowski, Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821, t. 1-5, Poznań 1888-1892, Tenże, Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od r. 1000 aż do dni naszych, t. 1-4, Gniezno 1883.

[134] S. Russocki, Średniowieczne synody prowincjonalne a zgromadzenie przedstanowe, *Czasopismo prawno-historyczne* 17 (1965) z. 1, s. 39-74.

[135] W. Wójcik, Kościelne ustawodawstwo partykularne, jw., s. 453; A. Petrani, Kanonistyka, jw., s. 389-390; T. Pawluk, Wprowadzenie do studiów kanonistycznych, jw., s. 172.

z 1320 r. o konstytucjach swoich poprzedników. Również statuty płockie z 1398 r. wspominają o wcześniejszych konstytucjach synodalnych. Dopiero w początkach XV w. pojawiły się statuty diecezji włocławskiej, gnieźnieńskiej, przemyskiej, lwowskiej i poznańskiej. Najstarsze statuty diecezji warmińskiej pochodzą z końca XIV w. Inne diecezje rozpoczęły pracę ustawodawczą w ciągu XV czy XVI stulecia, lub nieco później[136].

Wbrew zaleceniu soboru laterańskiego IV, aby synod diecezjalny odbywał się po synodzie prowincjalnym służąc ogłaszaniu jego statutów, w Polsce upowszechniła się praktyka, w myśl której biskupi częściej zwoływali w swych diecezjach synody w celu przygotowania materiałów na obrady najbliższego synodu prowincjalnego.

Podstawową formę badań nad ustawodawstwem synodalnym poszczególnych diecezji stanowiła i ciągle stanowi praca nad wydawaniem uchwał synodalnych oraz nad poszukiwaniem w archiwach kościelnych nieznanych tekstów synodalnych. Baza źródłowa z kolei umożliwia podejmowanie wielorakich opracowań na temat synodów.

Z synodów poznańskich edycji doczekały się statuty biskupa Andrzeja Łaskarza (1414-1426) z ok. 1420 r. Zostały one wydane w 1878 r. przez U. Heyzmanna[137]. W 1957 r. J. Sawicki wydał najwcześniejsze statuty poznańskie[138]. Doniosłą pracę edytorsko-krytyczną nad synodami poznańskimi opublikował następnie w 1952 r. tenże J. Sawicki[139]. Jego dzieło *Concilia Poloniae* zawiera w t. 7 edycję statutów Łaskarza[140]. Szereg cennych uwag na temat synodów zawarł w swojej pracy z 1964 r. J. Nowacki[141].

Gdy chodzi o archidiecezję gnieźnieńską, synod Jana Łaskiego z 1512 r. został wydany w tym samym roku[142]. Druga edycja tegoż synodu pojawiła się w następnym roku[143]. Przedrukował ją w 1895 B. Ulanowski[144]. W 1920 r. W. Abraham opublikował najwcześniejsze statuty gnieźnieńskie (Mikołaja

---

[136] W. Wójcik, Kościelne ustawodawstwo partykularne, jw., s. 453.

[137] U. Heyzmann, Statuta synodalia Andreae episcopi Posnaniensis saeculo XV confecta, *Starodawne prawa polskiego pomniki* 5 (1879) supplementum.

[138] J. Sawicki, Najdawniejsze statuty synodalne poznańskie z rękopisu BOZ 63, *Studia Źródłoznawcze* 1 (1957) s. 193-203.

[139] Tenże, Synody diecezji poznańskiej i ich statuty, w: Concilia Poloniae, jw., t. 7, Poznań 1952.

[140] Tamże, s. 143-161.

[141] J. Nowacki, Dzieje archidiecezji poznańskiej, t. 2. Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój, Poznań 1964.

[142] Statuta [brak tytułu. Zaczyna się następująco:] Joannes dei gra Sete ecclie metropolitanae Gneznen. Archiepes. et primas [...] [Na końcu:] Impressum Cracoviae anno salutis millesimo quingentesimo duodecimo, Vigesima septima mensis octobris, in domo Dni Johannis Haller.

[143] Statuta Diocesana pro dioesi [!] Gnesnen. [Na końcu:] Impressum Cracoviae Anno salutis Millesimo quingentesimo tredecimo: decimonono kalendas Februarias In Edibus Spectabilis viri dni Johannis Haller.

[144] Uchwały synodu dyjecezalnego Gnieźnienskiego z r. 1512, w: Archiwum Komisji Prawniczej, t. 1, jw., s. 354-363.

Kurowskiego), pochodzące z lat 1407-1411[145]. J. Sawicki w t. 5 *Concilia Poloniae* wydał wspomniane wyżej statuty Kurowskiego z lat 1407-1411[146]. Uwagi krytyczne autor przytacza zarówno na temat statutów Kurowskiego, jak i kolejnych synodów archidiecezji. Nie należy wreszcie zapomnieć o pracy J. Łukowskiego z 1876 r. na temat synodu Jana Sprowskiego (1453-1464) z 1456 r.[147]

Wśród synodów diecezji krakowskiej doniosłe miejsce zajmuje synod biskupa Nankera (1320-1326) z 1320 r. Jego statuty zostały opublikoane w 1915 r. przez J. Fijałka[148]. W tym samym roku S. Zachorowski wydał statuty synodu Zbigniewa Oleśnickiego (1423—1455) z 1436 i 1446 r.[149] U. Heyzmann opublikował w 1875 r. statuty synodów z XIV i XV w.[150] Kilku edycji doczekały się statuty biskupa Jana Konarskiego (1503-1525) z 1509 r. Najpierw zostały wydane — jako plakat — wkrótce po odbyciu synodu, w oficynie Jana Hallera w Krakowie[151]. W 1945 statuty te wydał J. Sawicki[152]. Badacz ten jest następnie autorem kolejnej edycji statutów Konarskiego, zamieszczonej w 1961 roku w „Conicilia Poloniae"[153].

Wśród opracowań dotyczących synodów krakowskich, oprócz wymienionego wyżej dzieła J. Sawickiego, należy wspomnieć o pracach: B. Ulanowskiego z 1889 r. na temat synodów XIV i XV w.[154] tegoż autora — z 1887 r. — odnośnie do synodu Piotra Wysza (1392-1412) z lat 1392-1396[155] J. Bara z 1951 r. w przedmiocie odpisu rękopiśmiennego statutów Konarskiego[156], oraz P. Bobera z 1956 r. o synodach z XIV, XV i XVI w.[157]

---

[145] W. A b r a h a m, Najdawniejsze statuty synodalne archidiecezji gnieźnieńskiej oraz statuty z rękopisu Ossolineum nr 1627, z uwzględnieniem materiałów zebranych przez ś.p. B. Ulanowskiego, Kraków 1920.

[146] J. S a w i c k i, Synody archidiecezji gnieźnieńskiej i ich statuty, w: Concilia Poloniae, j.w., t. 5, Warszawa 1950, s. 257-268.

[147] J. Ł u k o w s k i, Wiadomość o nieznanym synodzie dyecezalnym Jana Odrowąża Sprowskiego, arcybiskupa w Gnieźnie 1456 r., *Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego* 9 (1876) s. 55-70.

[148] J. F i j a ł e k, Najstarsze statuty synodalne krakowskie biskupa Nankera z 2 października 1320 r., Kraków 1915.

[149] S. Z a c h o r o w s k i, Statuty synodalne krakowskie Zbigniewa Oleśnickiego (1436-1446), Kraków 1915.

[150] U. H e y z m a n n, Statuta synodalia episcoporum Cracoviensium XIV et XV saeculi, *Starodawne prawa polskiego pomniki* 4 (1875).

[151] [Statuty synodalne krakowskie biskupa Jana Konarskiego z 1509 roku; druk, jako plakat 313x445 mm, nakł. i druk. Jan Haller w Krakowie].

[152] J. S a w i c k i, Statuty synodalne krakowskie bpa J. Konarskiego, Kraków 1945.

[153] T e n ż e, Statuty synodalne krakowskie biskupa Jana Konarskiego z 1509 r., w: Conicilia Poloniae, jw., t. 1, Lublin 1961, s. 47-52.

[154] B. U l a n o w s k i, Kilka uwag o statutach synodów dyecezyalnych krakowskich z XIV i XV-stulecia, w: *Archiwum Komisji Historycznej* 5 (1889) s. 1-32.

[155] B. U l a n o w s k i, Statuty synodu krakowskiego z r. 1392-1396, [w:] O pracach przygotowawczych do historii prawa kanonicznego w Polsce, Kraków 1887, s. 31-42.

[156] J. B a r, Nieznany rękopiśmienny odpis statutów synodalnych krakowskich bpa J. Konarskiego z 1509 roku, *Poloniae Sacra* 4 (1951) s. 81-84.

[157] P. B o b e r, Z dziejów synodów dawnej diecezji krakowskiej w XIV, XV i XVI w., *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 3 (1950) s. 75-117.

Swoje wydania posiada szereg synodów wrocławskich. Fragment najstarszych statutów synodalnych, ogłoszonych w 1256 r. przez biskupa Tomasza I (1232-1268) wydał w 1963 r. J. Sawicki w t. 10 *Conicilia Poloniae*[158]. W tym samym dziele Sawicki opublikował statuty synodów: Tomasza II Zaręby (1270-1292) z 1279 r.[159], Tomasza II Zaręby z 1290 r.[160], Jana Romki (1292-1301) z 1294 r.[161], Henryka z Wierzbna (1302-1319 — z 1305 r. (jedynie okólnik konwokacyjny)[162], Nankera (1326-1341) z lat 1327-1331[163], Wacława (1382-1418) z 1406 r.[164], Wacława z 1410 r.[165], Konrada (1417-1447) z 1418 r.[166], Konrada z 1423 r.[167], Konrada z 1446 r.[168], Piotra Nowaka (1447--1456) z 1448 r.[169], legata kard. Mikołaja z Kuzy (1451-1452) z 1452 r.[170], Rudolfa (1468-1482) z 1473 r.[171], Rudolfa z 1475 r.[172], Jana Rotha (1482-1506) z 1496 r.[173], Jana Turzo (1506-1520) z 1509 r.[174] Do każdego z wymienionych synodów J. Sawicki przytacza niezbędne wyjaśnienia. Poza tym J. C. Friedrich wydał — dwukrotnie — w 1827 r. statuty synodalne biskupa Wacława z 1410 roku[175]. M. de Montbach opublikował z kolei w 1855 r. statuty synodów od 1279 do 1653 r.[176]

W literaturze historyczno-prawnej istnieje kilka prac na temat synodów wrocławskich. Tak więc J. Klapper zajął się w 1931 r. statutami Nankera[177]. F. X. Seppelt poświęcił w 1912 r. swoje studium synodowi Konrada z 1446 r.[178]. W. Wattenbach przedstawił w 1862 r. wyniki swoich badań nad ustawodawstwem Henryka z Wierzbna[179]. Historią synodów wrocławskich

[158] J. S a w i c k i, Synody diecezji wrocławskiej i ich statuty, w: Conicilia Poloniae, jw., t. 10, Wrocław 1963, s. 327-328.
[159] Tamże, s. 330-333.
[160] Tamże, s. 333-336.
[161] Tamże, s. 336-339.
[162] Tamże, s. 339-345.
[163] Tamże, s. 345-350.
[164] Tamże, s. 358-383.
[165] Tamże, s. 383-396.
[166] Tamże, s. 397-404.
[167] Tamże, s. 404-407.
[168] Tamże, s. 407-468.
[169] Tamże, s. 468-477.
[170] Tamże, s. 477-494.
[171] Tamże, s. 495-504.
[172] Tamże, s. 541-550.
[173] Tamże, s. 554-559.
[174] Tamże, s. 559-564.
[175] J. C. F r i e d r i c h, Statuta synodalia a Venceslao episcopo Vratisl. anno 1410 publicata [...] edita a J. C. Friedrich [...], Vratislaviae 1827.
[176] M. de M o n t b a c h, Statuta synodalia dioecesana sanctae ecclesiae Vratislaviensis (1279--1653), Vratislaviae 1855.
[177] J. K l a p p e r, Die Breslauer Synodalstatuten vom Jahre 1331, *Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens* 65 (1931) s. 279-291.
[178] F. X. S e p p e l t, Die Breslauer Diözesansynode vom Jahre 1446, Breslau 1912.
[179] W. W a t t e n b a c h, Zwei Synoden des Bischofs Heinrich von Wurben, *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens* 2 (1862) s. 272-277.

zajmowali się: J. Schöpe w latach 1809-1810[180], E. Brzoska w 1939 r.[181] oraz B. Panzram w 1941 r.[182]. Wiele cennych uwag na temat synodów wrocławskich zawarł w swojej pracy z 1939 r. T. Silnicki[183]. J. Sawicki poświęcił w 1961 r. jedno ze swoich studiów synodom wrocławskim z XIII w.[184], w innym zaś — z tego samego roku — zajął się konstytucjami wrocławskimi biskupa Nankera[185].

W odniesieniu do synodów płockich należy najpierw wspomnieć, iż szereg zachowanych uchwał synodalnych zostało opublikowanych. Tak więc synod biskupa Jakuba z Korzkwi (1398-1425) z 1398 r., którego statuty zostały zawarte w jego słynnej kodyfikacji z 1423 r., został po raz pierwszy wydany w 1887 r. przez B. Ulanowskiego, w oparciu o rękopis Biblioteki Czartoryskich w Krakowie[186]. W 1952 r. krytycznego wydania statutów synodalnych dokonał J. Sawicki[187]. Edycja ta została podjęta w wyniku krytyki nie czyniącego zadość kryterium naukowym wydania B. Ulanowskiego[188]. Autor *Concilia Poloniae* oparł się na rękopisie Biblioteki Czartoryskich, korzystał jednak również z rękopisu Akademii Umiejętności oraz nie znanego zarówno B. Ulanowskiemu, jak i S. Zachorowskiemu rękopisu kapituły włocławskiej. Kolejnym synodem, którego statuty zostały opublikowane, jest synod Wincentego Przerembskiego z 1501 r. Odnalezienie tekstu oraz jego wydanie przypadło w udziale W. Abrahamowi w 1925 r.[189]. Tekst został opublikowany na podstawie rękopiśmiennego wpisu dokonanego w początkach XVI w. do inkunabułu zawierającego statuty prowincjalne Mikołaja Trąby, należącego do Biblioteki Baworowskich[190]. B. Ulanowski, wydając drukiem w 1891 r. fragmenty akt kapituły płockiej z lat 1438-1525 opublikował m. in. protokół

---

[180] J. Schöpe, Beitrag zur Geschichte der Diözesan-Synoden im Bisthum Breslau, *Diöcesanblatt für den Klerus der fürstbischöflichen Breslauer Diözese* 5 (1809) 101-117, 213-236, 317-329; 6 (1810) s. 14-25.

[181] E. Brzoska, Die Breslauer Diözesansynoden bis zur Reformation, ihre Geschichte und ihr Recht, Breslau 1939.

[182] B. Panzram [recenzja pracy E. Brzoski w formie artykułu], *Zeitschrift der Savigny — Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung* 30 (1941) s. 384-397.

[183] T. Silnicki, Historia Kościoła na Śląsku do początków XIV w., Kraków 1939.

[184] J. Sawicki, Ze studiów nad synodami diecezji wrocławskiej w XIII wieku, *Prawo Kanoniczne* 4 (1961) s. 173-209.

[185] Tenże, Ze studiów nad konstytucjami wrocławskimi biskupa Nankera (1327-1331), *Sobótka* 16 (1961) s. 567-597.

[186] B. Ulanowski, O pracach przygotowawczych do historii prawa kanonicznego w Polsce, Kraków 1887, s. 42-84.

[187] J. Sawicki, Synody diecezji płockiej i ich statuty, w: Concilia Poloniae, jw., t. 6, Warszawa 1952, s. 181-265.

[188] Zob. tamże, s. 30-31, przyp. 1.

[189] W. Abraham, Z dziejów ustawodawstwa synodalnego diecezji płockiej, w: Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera, t. 1, Lwów 1925, s. 1-11.

[190] Sygn. Ink. 9. Zob. tamże, s. 8-10; Por. J. Sawicki, Synody diecezji płockiej, jw., s. 72-74.

synodu Erazma Ciołka (1504-1522) wraz z uchwałami[191]. Sam protokół synodu przedrukował następnie J. Sawicki[192].

Autorem, ktory zajął się pierwszym synodem płockim z 1216 r. był J. Umiński, czyniąc to w swoich pracach z 1925 i 1926 r.[193]. Do publikacji Umińskiego nawiązał w 1952 r. J. Sawicki.[194]. Najwięcej opracowań posiada synod biskupa Jakuba z Korzkwi z 1398 r. Ustawodawstwem tego wybitnego biskupa — reformatora zajmował się przede wszystkim S. Zachorowski, w pracach z 1915 i 1917 r.[195] Statutami synodu Jakuba z Korzkwi zajęli się następnie: W. Abraham w 1925 r.[196], J. Sawicki w 1952 r.[197] oraz J. Kłoczowski w 1975 r.[198]. Pozostałym dwom synodom Jakuba z Korzkwi — z 1400 r. i ok. 1418 r. — poświęcili swoją uwagę S. Zachorowski[199] i J. Sawicki[200]. Średniowiecznymi synodami diecezji płockiej do 1503 r. zajął się w swoim szkicu z 1925 r. W. Abraham[201]. Sprawę synodów diecezjalnych biskupa Erazma Ciołka (1504--1522) z lat: 1506, 1508, 1509, 1510, 1514, 1514 omówił w swojej monografii z 1935 r. H. Folwarski[202]. Wreszcie W. Góralski w pracach z lat 1979-1985, omówił stan badań nad ustawodawstwem synodalnym diecezji płockiej, wysuwając jednocześnie postulaty badawcze[203].

Gdy chodzi o diecezję włocławską, edycją z 1517 r. został objęty synod biskupa Macieja Drzewickiego (1513-1551) z 1516 r.[204]. Cenne wydanie synodów włocławskich pochodzi od Z. Chodyńskiego z 1890 r.[205].

---

[191] B. U l a n o w s k i, Acta capitulorum Cracoviensis et Plocensis selecta (1438-1523; 1438--1525), w: Archiwum Komisji Historycznej, t. 6, Kraków 1891, s. 128-130, n. 532.

[192] J. S a w i c k i, Synody diecezji płockiej, jw., 78.

[193] J. U m i ń s k i, O synodzie diecezjalnym płockim z r. 1216 słów kilka, *Miesięcznik Pasterski Płocki* 12 (1925) s. 454-458; T e n ż e, Henryk arcybiskup gnieźnieński zwany Kietliczem (1199--1219), Lublin 1926.

[194] J. S a w i c k i, Synody diecezji płockiej, jw., s. 8-9.

[195] Jakób biskup płocki i jego działalność ustawodawcza i organizacyjna 1396-1425, Kraków 1915; T e n ż e, Studia z historii, jw.

[196] W. A b r a h a m, Z dziejów ustawodawstwa synodalnego diecezji płockiej, jw., s. 1-3.

[197] J. S a w i c k i, Synody diecezji płockiej, jw., s. 10-56.

[198] J. K ł o c z o w s k i, Biskup Jakub z Korzkwi (1396-1425) i próba restauracji Kościoła Płockiego, *Studia Płockie* 3 (1975) s. 98-118.

[199] S. Z a c h o r o w s k i, Jakób biskup płocki, jw., s. 139-142.

[200] J. S a w i c k i, Synody diecezji płockiej, jw., s. 53-56.

[201] W. A b r a h a m, Z dziejów ustawodawstwa synodalnego, jw., s. 1-11.

[202] H. F o l w a r s k i, Erazm Ciołek, biskup i dyplomata. Warszawa 1935, s. 109-116.

[203] W. G ó r a l s k i, Ustawodawstwo synodalne diecezji płockiej — stan badań oraz postulaty badawcze, *Studia Płockie* 7 (1979) s. 174-186; T e n ż e, Źródła poznania prawa partykularnego diecezji płockiej, *Studia Płockie* 8 (1980) s. 43-59; T e n ż e, Z przeszłości synodalnej diecezji płockiej, *Studia Płockie* 13 (1985) s. 113-131.

[204] Statuta Sinodalia pro dioecesi Wladislaviensi [...], Cracoviae Anno Salutis Millesimo Quingentesimo decimo septimo, tredecimo die Maii, In edibus spectabilis viri dni Joannis Haller.

[205] Z. C h o d y ń s k i, Statuta synodalia dioecesi Wladislaviensis et Pomeraniae, Varsaviae 1890.

Synody chełmińskie zostały wydane w latach 1884-1887 przez C.P. Woelky[206] oraz przez A. Mańkowskiego w 1929 r.[207]

Synody diecezji warmińskiej zostały objęte edycją F. Hiplera z 1899 r.[208]. Wydanie zawiera jednocześnie synody diecezji sambijskiej, pomezańskiej i chełmińskiej.

Synod wileński, biskupa Jana z książąt litewskich (1519-1536) z 1528 r. został wydany w tymże roku[209]. Edycji krytycznej dokonał następnie w 1948 r. J. Sawicki[210]. O pierwszym synodzie wileńskim, odbytym w r. 1520/21 przez wymienionego biskupa Jana cenne dane przytoczył w 1923-1924 r. J. Fijałek[211].

W odniesieniu do synodów lwowskich należy odnotować dwa opracowania: S. Wysockiego z 1907 r.[212] oraz W. Abrahama z 1908 r.[213].

Z synodów diecezji przemyskiej B. Ulanowski wydał w 1889 r. statuty Macieja Janiny (1392-1420) z 1415 r., Macieja Drzewickiego (1503-1513) z 1511 r., Piotra Tomickiego (1514-1520) z 1519 r., Andrzeja Krzyckiego (1523-1527) z 1525 r. (jedynie uchwały administracyjne)[214]. Edycją zrealizowaną w 1955 r. przez J. Sawickiego zostały objęte synody: z 1415 r., z 1519 r. oraz z 1525 r., gdy chodzi jedynie o uchwały administracyjne[215].

Na temat historii synodów przemyskich istnieje opracowanie W. Kochowskiego z lat 1901-1902[216].

Edycji synodów chełmskich dokonał w 1948 r. J. Sawicki obejmując nią trzy synody Jana Biskupca z Opatowca (1417-1452): prawdopodobnie z lat 1423-1440, prawdopodobnie z lat 1440-1441 oraz 1449 r.[217].

---

[206] C.P. Woelky, Urkundenbuch des Bistmus Culm. Hrsgb. von [...] Danzig 1884-1887.

[207] Constitutiones synodales necnon ordinationes dioecesis Culmensis. Pars prior: a saec. XV usque ad XVII. Partim recdidit, partim edidit adnotationibusque illustravit Alfonsus Mańkowski [...], Torunii 1929.

[208] F. Hipler, Constitutiones synodales Varmienses, Sambienses, Pomesanienses, Culmenses necnon provinciales Rigenses, Brunsbergae 1899.

[209] Statuta Vilnen. Dioecesis: sinodaliter per [...] Joannem ex ducibus Lithuaniae [...] Cracoviae [...] Anno domini Mil. DXXVIII.

[210] J. Sawicki, Synody diecezji wileńskiej i ich statuty, w: Concilia Poloniae, jw., t. 2, Warszawa 1948, s. 115-132.

[211] J. Fijałek, Pierwszy synod diecezji wileńskiej w katedrze św. Stanisława 1520/21 r., *Kwartalnik Teologiczny Wileński* 1-2 (1923-1924) s. 81-88.

[212] S. Wysocki, Krótka wiadomość o drukowanych zbiorach ustaw synodalnych prowincyi i archidyec. lwow. ob łac., *Gazeta Kościelna* 15 (1907) s. 421-422, 430-432, 444-445, 456-458, 472, 478-480.

[213] W. Abraham, Kilka szczegółów o synodach lwowskich z wieku XV, *Gazeta Kościelna* 16 (1908) s. 522-524.

[214] B. Ulanowski, Analecta ad historiam juris canonici in dioecesi Premisliensi, *Archiwum Komisji Historycznej* 5 (1889) s. 365-391.

[215] J. Sawicki, Synody diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego i ich statuty, w: Concilia Poloniae, jw., t. 8, Wrocław 1955, s. 125-142, 143-147, 148-151, 152-153.

[216] W. Kochowski, O synodzie diecezjalnym, *Kronika Dyecezyi Przemyskiej* 1 (1901) s. 294-302; 326-331, 349-354, 393-404, 437-445; 2 (1902) s. 42-56, 106-168, 207-215, 249-251.

[217] J. Sawicki, Najdawniejsze statuty synodalne diecezji chełmskiej z XV w., w: Concilia Poloniae, jw., t. 4, Lublin 1948.

Synod łucki biskupa Pawła Holszańskiego (1507-1536) z 1519 r. ukazał się drukiem w tym samym roku[218]. Ponowne wydanie synodu pochodzi od J. Sawickiego z 1948 r.[219].

K. Woźnicki w 1937 r. opublikował wykaz synodów łuckich[220].

Synod diecezji kamienieckiej biskupa Piotra (1492-1502) z 1500 r. został wydany w 1877 r.[221].

Należy następnie nadmienić, iż na temat organizacji synodu diecezjalnego w dawnej Polsce (w ogóle) zostało w 1937 r. opublikowane studium M. Morawskiego[222]. Poza tym W. Wójcik, w swojej pracy z 1986 r. na temat synodu diecezjalnego według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. poświęcił wiele uwagi historii synodu diecezjalnego w dawnym prawie powszechnym[223].

Wreszcie wypada przypomnieć, że w literaturze prawno-historycznej istnieje szereg opracowań dotyczących różnych kwestii regulowanych ustawodawstwem zarówno synodów diecezjalnych, jak i prowincjalnych. Należą tutaj m. in. prace: W. Rubina[224], K. Nasiłowskiego[225], J. Sawickiego[226], L. Orła [227], W. Sygnatowicza[228], S. Sołtyszewskiego[229], W. Wójcika[230]. Ten ostatni opubli-

---

[218] Statuta dioecesana: pro dioecesi Luceorien., Cracoviae 1519.

[219] J. S a w i c k i, Synody diecezji łuckiej i ich statuty, w: Concilia Poloniae, jw., t. 3, Warszawa 1948, s. 85-99.

[220] K. W o ź n i c k i, Wykaz synodów diecezji łuckiej, *Miesięcznik Diecezji Łuckiej* 2 (1937) s. 673-679.

[221] Statuta synodalia dioec. Caminensis a. 1500 et statuta cap. Camiensis annorum 1576-1579, t. 2-3, Munchen 1877.

[222] M. M o r a w s k i, Synod diecezjalny w dawnej Polsce, Włocławek 1937 (odbitka z *Ateneum Kapłańskiego*).

[223] W. W ó j c i k, Synod diecezjalny w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego, *Prawo Kanoniczne* 29 (1986) nr 1-2, s. 93-131 (zob. rozdział I — Ewolucja historyczna, s. 93-107).

[224] W. R u b i n, Synodorum Regni Poloniae pondus, *Antemurale* 6 (1960/61) s. 203-207; T e n ż e, Lud w polskim ustawodawstwie synodalnym do rozbiorów Polski, *Sacrum Poloniae Millenium* 2 (1955) s. 131-164.

[225] K. N a s i ł o w s k i, Samowolne migracje kleru w świetle polskiego prawa kościelnego przed soborem trydenckim, *Czasopismo Prawno-historyczne* 11 (1959) z. 1, s. 9-51.

[226] J. S a w i c k i, „Rebaptisatio Ruthenorum" w świetle polskiego ustawodawstwa synodalnego w XV i XVI wieku, w: Pastori et Magistro (red. A. K r u p a), Lublin 1966, s. 229-242.

[227] L. O r z e ł, Rezerwaty w sakramencie pokuty w świetle kościelnego ustawodawstwa synodalnego w Polsce przedrozbiorowej, *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 1 (1968) s. 67-78.

[228] W. S y g n a t o w i c z, Okres wielkopostny na tle synodów polskich, *Gorzowskie Wadomości Kościelne* 1 (1957) s. 246-253.

[229] S. S o ł t y s z e w s k i, Geneza instytucji witrykusów w polskim ustawodawstwie synodalnym, *Prawo Kanoniczne* 2 (1959) nr 1-2, s. 425-438; T e n ż e, Powoływanie witrykusów w polskim ustawodawstwie synodalnym, *Prawo Kanoniczne* 2 (1959) nr 3-4, s. 341-357; T e n ż e, Prawa i obowiązki witrykusów w polskim ustawodawstwie synodalnym, *Prawo Kanoniczne* 3 (1960) nr 1-2, s. 263-287; T e n ż e, Dochody kościelne pod zarządem witrykusów w polskim ustawodawstwie synodalnym, *Prawo Kanoniczne* 3 (1961) nr 3-4, s. 311-326.

[230] W. W ó j c i k, Wiatyk w średniowiecznym ustawodawstwie biskupów polskich, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 6 (1953) s. 115-133; Dzwonienie na „Anioł Pański" w polskim prawie przedtrydenckim, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 2 (1955) s. 223-241; „Prawa parafialne" według

kował poza tym w 1976 r. interesujące studium na temat wpływu kodyfikacji praskiej z 1349 r. na polskie ustawodawstwo synodalne[231].

ZAKOŃCZENIE

Przedstawiony wyżej stan badań nad średniowiecznym polskim ustawodawstwem synodalnym uwzględnia trzy rodzaje synodów: legackie, prowincjalne i diecezjalne. Starano się wskazać w pierwszym rzędzie na edycje uchwał poszczególnych rodzajów synodów, następnie zaś próbowano sygnalizować opracowania poświęcone tymże rodzajom zgromadzeń synodalnych, jak również prace omawiające określone zagadnienia w świetle źródeł synodalnych.

Istniejącą sytuację badawczą na polu średniowiecznego ustawodawstwa synodalnego w Polsce trudno uznać za zadowalającą. Stan wiedzy w tej dziedzinie pozostawia bowiem ciągle szereg dotkliwych luk domagających się podejmowania niezbędnych przedsięwzięć badawczych.

Wśród najbardziej podstawowych i doniosłych zadań związanych z pogłębieniem stanu wiedzy o synodach średniowiecznych w Polsce priorytet należy niewątpliwie przyznać dziedzinie opracowania i krytycznego wydania całości synodów epoki przedrozbiorowej. Postulat ten posiada już zresztą swoją historię. Już Szymon Starowolski podjął w 1633 r. próbę zebrania informacji o synodach polskich[232], która to idea nie znalazła oddźwięku w badaniach naukowych. Nie znalazła też kontynuatora publikacja tekstów ustawodawstwa synodalnego zainicjowana przez bpa Józefa Andrzeja Załuskiego w 1744 r.[233]. Do postulatu tego nawiązał następnie w 1880 r. w Krakowie Ignacy Polkowski, podczas pierwszego zjazdu Historyków Polskich im. Jana Długosza. Przedłożył on wówczas szkicowy plan prac poszukiwawczych postulując gromadzenie uchwał synodalnych zawartych w starodrukach i rękopisach, a także relacji o statutach synodalnych zamieszczonych w aktach kapituł, konsystorzy oraz w zapiskach, relacjach biskupów przesyłanych do Rzymu oraz w listach. Przeprowadzeniu niezbędnej

---

polskiego ustawodawstwa partykularnego do 1564 r., *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 3 (1956) z. 3, s. 153-225; Toż, w: Ze studiów nad synodami polskimi, Lublin 1982, s. 33-98; Prawo celibatu w Polsce średniowiecznej, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 5(1958) z. 4, s. 55-82; Toż, w: Ze studiów nad synodami polskimi, jw., s. 99-166.

[231] T e n ż e, Wpływ kodyfikacji praskiej z 1349 r. na polskie ustawodawstwo synodalne, *Colloquium salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne* 8 (1976) s. 235-264.

[232] S. S t a r o w o l s k i, Epitome Conciliorum tam generalium quam patricularium, Romae 1633.

[233] J. A. Z a ł u s k i, Conspectus novae collectionis legum ecclesiasticarum Poloniae titulo Sinodicon Poloniae orthodoxae, Varsaviae 1744; Zob. J. S a w i c k i, Programme et état actuel des travaux preparatoires relatifs à la publication du „Corpus Conciliorum Poloniae", *Czasopismo prawno-historyczne* 2 (1949) s. 209-210; W. W ó j c i k, Prace przygotowawcze do wydania synodyku polskiego, w: Ze studiów nad synodami polskimi, Lublin 1982, s. 7.

kwerendy a następnie pracom edytorskim miała patronować Akademia Umiejętności[234]. Cenną inicjatywę Polkowskiego ponowił w 1887 r. Bolesław Ulanowski, nie wskazując jednak, kto miałby zająć się kwerendą biblioteczną i archiwalną oraz edycją statutów synodalnych w formie tzw. synodyku[235]. W 1895 r. sam wydał uchwały 14 synodów z XVI w.[236], wespół zaś z Janem Fijałkiem rozpoczął gromadzenie materiałów związanych z tekstami synodów. Materiały te zostały następnie przekazane, w uporządkowanych tekach, Akademii Umiejętności. Ta ostatnia próbowała realizować w pewnej mierze wysunięte przez Polkowskiego i Ulanowskiego projekty rozpoczynając w 1915 r. serię publikacji pt. *Studia i materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce.* Do r. 1951 ukazało się osiem pozycji wydanych w tej serii obejmujących zarówno edycje statutów synodalnych (m. in. kodyfikacji Trąby), jak i studia nad synodami. Pozycje te, choć stanowią doniosły wkład ich autorów w rozwój wiedzy o ustawodawstwie synodalnym w Polsce, to jednak posiadały charakter fragmentaryczny i w gruncie rzeczy były dziełami indywidualnymi. Nie stanowiły przy tym systematycznej realizacji postulowanego przez Polkowskiego i Ulanowskiego synodyku polskiego, które to dzieło pozostawało w ten sposób ciągle w sferze projektów[237].

Podczas czwartego kongresu Historyków Polskich w 1925 r. w Poznaniu, apel o podjęcie prac badawczo-edytorskich nad synodami polskimi skierował Władysław Abraham. Uczynił to w refereacie zatytułowanym *Concilia Poloniae,* zwracając uwagę na pilną potrzebę przeprowadzenia kwerendy, szczegółowych studiów i krytycznej edycji tekstów synodalnych. Wymieniony uczony proponował podjęcie wydawnictwa pod nazwą *Concilia Poloniae,* które by objęło uchwały wszystkich synodów polskich, także przyszłych[238].

Propozycja Abrahama podzieliła losy postulatów Polkowskiego i Ulanowskiego. Wówczas to uczony ten zachęcał swego ucznia Jakuba Sawickiego do podjęcia studiów nad synodami polskimi. Omówił z nim wytyczne dotyczące całego wydawnictwa. Sugerował wykorzystanie na początku pracy materiałów zgromadzonych w Akademii Umiejętności, zawartych zwłaszcza w tekach Ulanowskiego i Fijałka, oraz przeprowadzenie własnych, niezbędnych kwerend[239].

Podjęta z dużym zaangażowaniem praca przez J. Sawickiego miała stworzyć jedynie *Prolegomena do Synodyku Kościoła Polskiego, Vade mecum* — przewodnik do dalszych studiów nad synodami[240]. W myśl założenia Pol-

[234] Scriptores Rerum Polonicarum, t. 6, Kraków 1881, s. 129-133.
[235] B. U l a n o w s k i, O pracach przygotowawczych, jw., s. 4.
[236] T e n ż e, w: Archiwum Komisji Prawniczej, t. 1, Kraków 1895, s. 347-512.
[237] W. W ó j c i k, Ze studiów nad synodami, jw., s. 9.
[238] W. A b r a h a m, Concilia Poloniae, w: Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6-8 grudnia 1925 r. I: Referaty, Lwów 1925, s. 1-4.
[239] W. W ó j c i k, Ze studiów nad synodami, jw., s. 10.
[240] J. S a w i c k i, Programme et état, jw., s. 233.

kowskiego, pracę rozpoczął Sawicki od synodów diecezjalnych. Zajął się więc zbieraniem i przedrukowaniem wszystkich wiadomości źródłowych dotyczących odprawiania synodów diecezjalnych w dawnej Polsce, krytycznym ich opracowywaniem oraz publikowaniem statutów dotąd nieznanych lub trudno osiągalnych celem ich zabezpieczenia i udostępnienia zainteresowanym[241]. Ogrom pracy indywidualnej skłonił przy tym Sawickiego do rezygnacji z systematycznych, postulowanych przez Polkowskiego kwerend w bibliotekach i archiwach, a ograniczenie się do poszukiwań w dużej mierze dorywczych. Idąc za zdaniem Abrahama, Sawicki nie poprzestał tylko na gromadzeniu materiałów, lecz publikował od razu uzyskaną dokumentację[242].

W 1948 r. prof. Sawicki informował, iż planowane publikacje obejmą dwie serie. Pierwsza, stanowiąca zarazem wstępny etap prac nad *Concilia Poloniae*, wprowadzający do pełnej edycji, miała nosić tytuł: *Conicilia Poloniae — źródła i studia krytyczne*. Chodziło w niej o przedstawienie badań nad synodami poszczególnych diecezji. W postaci aneksów w poszczególnych tomach miały się znaleźć teksty synodów dotąd nie ogłoszone, teksty wprawdzie wydane, lecz nieznane obecnie, teksty synodów znane, lecz dostępne jedynie w unikalnych egzemplarzach lub znajdujące się za granicą. Seria ta miała być dziełem indywidualnym projektodawcy. Seria druga, pod nazwą *Concilia Poloniae — monumenta*, mająca obejmować także szereg tomów, miała być dziełem zbiorowym wszyskich zainteresowanych środowisk naukowych. Tego rodzaju praca kolektywna miała objąć przeprowadzenie dodatkowych szczegółowych kwerend w archiwaliach (akta biskupów, akta oficjalatów, akta kapituł oraz inne), przeprowadzenie kwerend we wszelkich dostępnych bibliotekach w poszukiwaniu rękopisów bibliotecznych zawierających materiały synodalne oraz starodruków z tekstami statutów synodalnych (przy czym kwerenda ta miała obejmować także listy pasterskie biskupów oraz różnego rodzaju processus biskupie), sporządzanie odpisów odnalezionych tekstów i kolacjonowanie ich z oryginałami na podstawie zapotrzebowania, które by w danym wypadku redaktor wydawnictwa skierował do danego środowiska. Ów drugi etap pracy, objęty serią drugą, miał więc stanowić właściwe wydanie synodyku polskiego, dokonane wysiłkiem zespołu badaczy, w oparciu o systematycznie prowadzone kwerendy, pod kierunkiem jednego redaktora całości[243].

Pierwszy etap zaprogramowanych przez J. Sawickiego prac został w znacznej mierze zrealizowany w latach 1948-1963, zawierając się w dziesięciu tomach *Concilia Poloniae — źródła i studia krytyczne*, poświęconych kolejno diecezjom: krakowskiej (synody Jana Konarskiego), wileńskiej, łuckiej,

---

[241] T e n ż e, Prolegomena do Synodyku Kościoła Polskiego, *Sprawozdania z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*. Wydział II Nauk Antropologicznych, Społecznych, Historii i Filozofii 39 (1946) s. 30; Toż, *Polonia Sacra* 1 (1948) z. 3-4, s. 379.

[242] W. W ó j c i k, Ze studiów nad synodami, jw., s. 10-11.

chełmskiej (z XV w.), gnieźnieńskiej, płockiej, poznańskiej, przemyskiej (obrządku łacińskiego), chełmskiej, wrocławskiej. Nie zdążył natomiast J. Sawicki wydać zapowiedzianych już w 1949 r. tomów poświęconych synodom lwowskim, warmińskim, żmudzkim i krakowskim. W. Wójcik słusznie zauważa, iż na nowe opracowanie i ponowną edycję czekają także synody włocławskie, a poza tym studiów wymagają synody chełmińskie, smoleńskie i kijowskie[244]. Stanowiłoby to dokończenie pierwszej fazy prac nad *Concilia Poloniae,* przy czym należałoby na tym etapie podjąć studia także nad synodami diecezji erygowanych w późniejszym okresie.

W. Wójcik, nawiązując do wskazanego wyżej programu J. Sawickiego dotyczącego drugiej fazy prac — *Concilia Poloniae — monumenta* postulował w 1982 r. reedycję wydanych przez Sawickiego tomów 2-3 oraz 5-8 tj. poświęconych synodom diecezji: wileńskiej, łuckiej, gnieźnieńskiej, płockiej, poznańskiej i przemyskiej, lecz z dodaniem również całości tekstów synodalnych. Tego rdzaju edycja, zdaniem Wójcika, zastąpiłaby — przynajmniej prowizorycznie — wspomnianą drugą serię wydawnictw *Concilia Poloniae — monumenta.* Z kolei należałoby, kontynuuje Wójcik, zająć się studiami nad ustawodawstwem synodów prowincjalnych, prowadzonymi równolegle z badaniami nad krytyczną reedycją tekstów tegoż ustawodawstwa. Poszczególne tomy z tekstami synodalnymi winny przy tym posiadać szczegółowe indeksy rzeczowe[245].

W dniu 20 XI 1982 r. odbyło się w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim sympozjum na temat nieznanych synodów z okresu Polski przedrozbiorowej. Wówczas to Henryk Karbownik, uczeń prof. Jakuba Sawickiego wygłosił referat pt. *Projekt edycji uchwał synodów diecezjalnych z okresu Polski przedrozbiorowej przez Zakład Historii Polskiego Prawa Kościelnego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.* Referat nawiązał do omówionych wyżej postulatów W. Wójcika. W wyniku dyskusji zebrani, wśród ktorych znaleźli się zainteresowani pracą badawczą nad synodami polskimi kanoniści i historycy, postanowili utworzyć zespół dla przygotowania szczegółowego programu badań. Zespół taki został wówczas powołany drogą głosowania. Na jego czele stanął Henryk Karbownik, kierownik wymienionego Zakładu Historii Polskiego Prawa Kościelnego w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

---

[243] Tamże, s. 11-12.
[244] Tamże, s. 13-14.
[245] Tamże, s. 30.

LO STATO DELLA RICERCA SULLA LEGISLAZIONE SINODALE POLACCA DEL MEDIOEVO

SOMMARIO

Tra le fonti di diritto canonico medioevale in Polonia un posto importante si deve attribuire agli statuti dei sinodi: dei legati pontifici, provinciali e diocesani. Essi costituiscono la corrente fondamentale della legislazione ecclesiastica particolare che ha influito decisamente sui rapporti giuridici e conseguentemente sulla vita ecclesiastica in Polonia. La legislazione sinodale è dunque l'oggetto molto importante della ricerca sulle fonti e sulla storia di diritto canonico medioevale in Polonia.

Nello suo studio l'autore riferisce successivamente lo stato della ricerca sulla legislazione dei sinodi: dei legati pontifici, provinciali e diocesani fino alla codificazione di Jan Łaski (1527). Si prende in considerazione sia le edizioni degli statuti sinodali, sia le elaborazioni in materia sinodale. Nella conclusione si presenta dei postulati di diversi autori riguardanti la preparazione di una completa edizione degli statuti dei sinodi polacchi.